

SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE

Series C

Faculty of Humanities

6 (2000)

IDEA UNIVERZITY

Bohuslav Šalanda

Filosofická fakulta Univerzity Karlovy
Fakulta humanitních studií Univerzity Pardubice

IDEA UNIVERZITY

Kdo chce *být in* v době globalizace a integrace, měl by říci aspoň pár slov o ideji Evropy. Kdo chce být nositelem Nobelovy ceny, měl by se pohybovat v *nebezpečné* blízkosti Skandinávie. Kdo se chce stát rektorem univerzity, měl by začít publikovat studie o její ideji. Nic z toho mi nehrozí, neboť jsem byl vždy tak o dvě koňské délky pozadu. Přesto se osmělím, zbavím ostychu a dopustím se několika tezí o obtížném tématu ideji univerzity.

Idea univerzity zahrnuje úvahy o poslání, smyslu a struktuře univerzity. Padá na váhu v době zakládání univerzit, jejich obnovy, reformy a rozšíření, popřípadě se o ní hovoří v době ohrožení univerzit.

Co je vlastně předpokladem ideje univerzity? Pojem UNIVERSITAS se obrací k jednomu. Složení fakult nemělo pokrýt všechny oblasti vědění, ale mělo sloužit jeho jednotě. O základ jednotnosti se měla starat především filosofická fakulta. Smyslem slova UNIVERSITAS není tedy veškerost jako nahromadění všeho, ale celkovost jako obracení se k Jednomu (uni vertere).

Filozof Jiří Michálek poznamenal: *Samo slovo celistvost naznačuje, že nejde o nějakou sumaci, souhrn všeho jednotlivého jsoucího, resp. jeho poznání, nýbrž za celistvostí slyšíme jednotnost, jednotu. Později uslyšíme, že se jedná o ono jednotné a celkové, na základě kterého rozumíme všemu jednotlivému.*¹⁾

Univerzita má být všezahrnujícím celkem (Jaspersovo *das Umgreifende*). Tak na univerzitě filosofická fakulta ztělesňovala úsilí po celkovém vědění, vědění celku, *studium generale*. Tato instituce byla vždy nejlepším prostředkem k výchově k povolání.

Na univerzitě se rovněž uplatňuje princip obecně humanitního vzdělání. Vystává potřeba lidí vzdělaných odborně, za doprovodu vzdělání v nejširším rozsahu. Odborníci fundamentalisté či specialisté rozbíjejí svět na kusy, činí z něj fragmenty. Na toto nebezpečí poukázal v pronikavé práci *Vzpouza davů* španělský filozof

1. Michálek, J.: Co je filosofie? Praha 1992, s. 10.

José Ortega y Gasset.²⁾ Podtrhl hlavně znalost způsobů myšlení o nejpodstatnějších filozofických, mravních i politických otázkách, zvažujících smysl humanitních a exaktních věd.

Ortega nebyl jediný, kdo se zabýval ideou univerzity. Tyto otázky komplexně promýšlel také filozof Karl Jaspers v knize *Idea univerzity*, která pochází z roku 1925. Při otevření univerzity v Heidelbergu (1945) pronesl přednášku *Obnova univerzity*.³⁾ K tomuto tématu se ještě vyslovil v přednášce *Dva aspekty univerzitní reformy*.⁴⁾

V českých zemích se vytvořil (patrně podle vzoru pařížské univerzity) typ univerzity s fakultami právníkou, lékařskou, filosofickou a teologickou. Filosofická fakulta byla dříve místem i pro obory přírodovědné. Pro zajímavost uvedu podstatnou organizační reformu v oboru univerzit: rozdělení dosavadní fakulty filosofické na dvě, na filosofickou a přírodovědeckou. Na Univerzitě Karlově bylo rozdělení provedeno na základě vládního nařízení z 24. 6. 1920. Všechny univerzity dostaly novou fakultu pedagogickou (dekretem prezidenta republiky z 27. 10. 1945 a podle zákona z 9. 4. 1946).

U nás byla snaha, aby každá univerzita měla tuto obsahovou náplň. Postupně se však začal uplatňovat typ univerzit i s fakultami technickými. V cizině běžně působí také technické univerzity, popřípadě některé technické fakulty jsou přiřazeny do souboru fakult univerzity. Existuje rovněž snaha o skladbu univerzit s detašovanými pracovišti na různých místech (viz např. Plzeň a Hradec Králové). Vznikají pokusy v místě detašovaných fakult vytvořit menší specializovanou univerzitu. Ne vždy se to daří a podaří. V případě Pardubic a Hradce Králové bych byl zatím skeptický, pokud jde o společná detašovaná pracoviště, katedry nebo dokonce fakulty. Dílčí spolupráce však existuje.

Idea celku univerzit vychází z toho, že ve státě může být několik univerzit různého fakultního složení. Tento model nelze najednou uplatnit na všechny univerzity ve stejné skladbě fakult, kateder, ústavů a seminářů. Tak Václav Příhoda (*Idea vysokého učení*, Praha 1945) hájil sloučení univerzity s technikou a jinými školami v jednu univerzální školu o mnoha fakultách.

Dosud se u nás nevytvořil typ a exemplář vysokoškolské nebo univerzitní subkultury například ve smyslu klasických univerzit anglických a amerických. Vytváření univerzitní subkultury se může stát mimo jiné určitým stimulem fungování univerzity. Nemusí jít hned o formální akademické tradice.

UNIVERZITA A FILOSOFIE

Jedním z podstatných úkolů univerzity je uvádět všechny studenty do filosofie. Tento obor by neměl být vyučován jako další předmět. Měl by jít napříč ostatním předměty, vycházet ze specifiky studovaných speciálních oborů.

2. Ortega y Gasset, J.: *Vzpouza davů*, Praha 1993 (Barbarství „specialismu“, s. 89 - 92). Ortegova drobná práce *Misión de la Universidad* (Poslání univerzity, 1930) mi zatím nebyla k dispozici.

3. Jaspersova přednáška je zahrnuta do sborníku *Obnova ideje univerzity* /Praha, Univerzita Karlova 1993, s. 31 - 38. V tomto sborníku jsou otištěny další příspěvky k tématu idea univerzity (například Lobkowicze, Prigogina, Příhody, Fialy, Dubského, Palouše).

4. *Ibidem*, s. 43 - 56.

K filosofickým problémům lze dojít právě tak dobře z matematiky, fyziky a biologie, jako z historiografie, sociologie, pedagogiky nebo estetiky. Uvádí se, že filosofie pomáhá pochopit spiritualitu vlastního oboru, podtrhuje znalost duchovních hodnot, provokuje k zamyšlení nad vlastním životem.

Svět se postupně stává vědecky a technologicky komplexnější a lidé stále více ztrácejí schopnost porozumět, o co v podstatě jde. A tak filozofie získává na univerzitě novou váhu. Posláním filosofie na univerzitě je starost o pojmy a obecně pak o kulturu myšlení. Pečuje tak o vnitřní podmínky realizace ideje univerzity. Podle filozofa Zdeňka Neubauera je posláním filosofie na univerzitě ochrana a rehabilitace smyslu věd.⁵⁾

Ostatně univerzita a filosofie jsou zaměřeny na celek, celistvost a jednotu.⁶⁾ Stále znovu vyvstává potřeba promýšlet vztah filosofie a speciálních věd. Matematik, fyzik, chemik, historik a pedagog docházejí k řadě filosofických problémů.

Vzniká tu legitimní otázka: proč vlastně na univerzitě, složené převážně z technických fakult, se zabývat filosofií? Možné to je. Struktura univerzity jistě nezůstane jen u technických fakult. Na zamýšlené fakultě humanitních studií si filosofie své místo vyvzdoruje a bude obhajovat svůj status.

Ve filosofii hráli a stále hrají velkou roli fyzikové a matematikové (z těch minulých jmenujme Einsteina, Russella, Eddingtona, Whiteheada), biologové (například Driesch, Rádl, Úlehla), ale také filologové, historikové, ekonomové a antropologové. Filosofující odborníci jsou velmi vítáni na kongresech a konferencích, kde udávají tón. Nehodlám tu nostalgicky vzdychat po staré dobré první republice, ale při této příležitosti bych rád připomněl významného předválečného elektrotechnika Vladimíra Lista, který se zabýval technikou i z kulturologického a filosofického hlediska.⁷⁾ Pozoruhodná je rovněž práce teologa a filosofického antropologa Dominika Pecky *Člověk a technika* (Praha 1969). Z dnešních badatelů uvedme mimo jiné lékaře Františka Koukolíka.

Přítomnost filosofie na všech fakultách, filosofie autentické, neizolované, ale spjaté s vědami, je tedy naprosto nezbytná.

UNIVERZITA, REGION A MĚSTO

Výkonnost vzdělávacích institucí bude měřena - podobně jako u institucí ekonomických - schopností daného geografického prostoru či regionu se připojit ke globální síti a přidat k ní hodnotu.

Na jedné straně intelektuální a duchovní soběstačnost regionu či města není tou největší ctností. Na druhé straně bych zdůraznil tradici sebevědomých obcí a měst, která v minulosti existovala. Příkladem je Litomyšl a Kutná Hora. Po druhé světové válce Praha absorbovala intelektuální potenciál státu. Všichni chtěli do Prahy, protože tu byly větší možnosti seberealizace.

5. Neubauer, Z.: Idea vzdělanosti ve vztahu k ideji university. In: sb. *Scientia et Philosophia* 1991, č. 1, s. 78 - 79.

6. K tomu také Michálek, J.: o.c. (*Univerzita a filosofie*, s. 9 - 12).

7. Srov. např. Listovu práci *Technik hledí na svět* (Praha 1937).

Po roce 1989 vznikly v českých, moravských a slezských městech univerzity. Znamená to vzrůst duchovního života, začíná se tvořit intelektuální infrastruktura. Regionální univerzita může být otevřena novým podnětům více než univerzity v již etablovaných centrech. V oblasti vzdělanosti je někdy periférie tolerantnější než centrum.

Ve východních Čechách se poukazuje na přílišnou blízkost univerzitních měst. Se stejným problémem se po druhé světové válce potýkala například anglická a románská filologie v Brně a Olomouci. Pravda - tato města jsou od sebe více vzdálená než Pardubice a Hradec Králové. Sice na sever v blízkosti je vysoká škola, ale na jih široko daleko žádná univerzita. Z této danosti se vyvíjí téměř dědičný hřích. Založení institucí je někdy poznamenáno hříchem, určitým handicapem nebo monstruálností. Neviděl bych v tom nic výjimečného.

Objektivně blízkost či sousedství regionů a měst zakládá konkurenční vztahy. Není však vyloučena i spolupráce. Ze zkušenosti víme, že někdy existuje značná profesionální rivalita. Když uplatníme pohled antropologa: tento typ rivality může zvýrazňovat či posilovat také teritoriální chování a regionální identita.

Sociolog Inocenc Arnošt Bláha publikoval v Indexu (1938) zamyšlení nad vztahem univerzity a Brna.⁸⁾ Za poměrně krátkou dobu dvaceti let se stalo Brno - řečeno slovy Bláhovými - *významnou kulturní hodnotou*. Bláha vhodně poznamenal: *Směrem dovnitř, to jest ve vztahu k Brnu samotnému, představuje universita mocného kulturního činitele. Bylo by zajímavé vyšetřit, v kterých kulturních a sociálně-humánních institucích jsou brněnští profesori činni. Stálo by za to srovnat kulturní měřítko předválečného Brna s jeho kulturními měřítky dnešními. Stálo by za to, vyšetřit kulturní vkus dnešního Brna u srovnání s kulturním vkusem Brna předpřevratového. Ukázalo by se asi, že brněnská universita přispěla k vytvoření nového veřejného mínění a nového kulturního svědomí Brna.*⁹⁾

Hodí se dodat, že někteří univerzitní učitelé měli na svých přednáškách i tak zvané širší obecenstvo. Příkladem je také František Xaver Šalda, jehož přednášky byly vždy velkou společenskou a intelektuální událostí. V dopise ze dne 30. 12. 1918 Šalda napsal Václavu Tillemu mimo jiné toto: *... přednášky mé navštěvuje i řada lidí nezapsaných a takoví lidé tvoří nakonec většinu mého obecenstva. Mám zapsaných posluchačů asi 50, ale do přednášek chodí ještě asi 120 lidí; nemohu přece postavit u vchodu posluhu, aby vymáhal od každého vstupujícího legitimaci. Šusta, když byl děkanem (asi před dvěma roky), řekl mně, že na tuto okolnost mám vždy poukázati; univerzita to prý vítá, že mé přednášky udržují její kontakt s širším obecenstvem.*¹⁰⁾

V oblasti veřejných přednášek vynikl i pedagog a filosof František Drtina.¹¹⁾ Přednášel v univerzitních kurzech určených širšímu obecenstvu. Konal extenzní přednášky v Praze i mimo ni. Věnoval pozornost také organizaci a propagaci extenzí. Pozoruhodné je Drtinovo heslo Univerzitní extenze v Ottově slovníku naučném.

8. Bláha, I. A.: *Universita a Brno*, Index 10, 1938, s. 6. Citováno podle: Sedlák, J.: *Inocenc Arnošt Bláha*, Brno, Universitas Masarykiana, Brno 1995, s. 157 - 158.

9. Sedlák, J.: o.c., s. 158.

10. Pozůstalost V. Tilleho, uložena v literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

11. Srov. *Sborník vzpomínek a prací vydaný ku počtě univ. prof. dra Františka Drtiny*, usp. J. V. Klíma, Praha 1921 (Weingart, M.: *František Drtina a vysokoškolské extenze*, s. 57 - 62).

Extenzní přednášky měly tehdy značný propagační a osvětový charakter. Dnes by patrně neobstály v konkurenci s Internetem. Univerzity však rozšiřují svou působnost v organizaci tak zvaných Univerzit třetího věku.

Na závěr už zbývá sotva co dodat. Snad jen to, že pokud se Pardubice mají stát také kulturním centrem regionu, neobejde se to bez kvalitní vysoké školy. Ta tu již ostatně funguje, ale chybí jen málo, aby se stala plnohodnotnou univerzitou: fakulta humanitních studií.